

ANAYASA SÖZLÜĞÜNDE GEÇEN BAZI KELİMELER ÜZERİNE

Öğr. Gör. Mehmet Hazar

Özet / Abstract:

Bu çalışmada Anayasa Sözlüğü'nde geçen *alikonulmak, ara, bağdaşmak, göre, kanı, yarı* kelimelerinin dilbilgisi açısından izahı yapılacaktır.

Anahtar kelimeler: *Anayasa Sözlüğü, alikonulmak, ara, bağdaşmak, göre, kanı, yarı* kelimeleri.

This study deals with the words' *alikonulmak, ara, bağdaşmak, göre, kanı, yarı* in terms of linguistics in constitution dictionary.

Key words: Constitution dictionary and *Anayasa Sözlüğü, alikonulmak, ara, bağdaşmak, göre, kanı, yarı*.

GİRİŞ

Günlük hayatta kullandığımız bazı kelimelerin Türkçe oldukları hâlde hemen kökenini bulamayız ve izahını merak ederiz. Bu yazıda Türk Dil Kurumu'nun yayınladığı Anayasa Sözlüğü'nde geçen *alikonulmak, ara, bağdaşmak, göre, kanı, yarı* kelimeleri üzerinde durulacak.¹ Bu kelimeler iki grupta ele alındı:

a) Ara, göre, kanı, yarı:

Yukarıdaki kelimeler *F-A/I* yapısında olan kelimelerdir. Ünlü ile yapılan (*F-A/I F-*, *gid-e dur-*, *gel-i ver-* gibi)² zarf-fiil ekleri, üzerine geldikleri kelimeyle kaynaştıkları zaman isimleşirler. İsmi edat, zarf, sıfat gibi alt gruplarına da bölünebilirler. *Ara, göre, kanı, yarı* kelimeleri cümle içerisinde şöyle geçmektedir:

“... üç gün ara ile yapılacak oylama; ... askerlik hizmetinin gereklerine göre konular düzenlenir...; ... aykırılık iddiasının ciddî olduğu kanısına varırsa...; ... yolluk da ödenek miktarının yarısını aşmaz.”

Yukarıda cümle içerisinde kullanımları görülen kelimelerin kökleri şunlardır; ara <ar- ‘ikiye bölmek’, göre <gör- ‘görmek’, kanı <kan- ‘inanmak’, yarı <yar- ‘ikiye ayırmak’.

¹ *Anayasa Sözlüğü*, Hazırlayanlar: Hasan Eren, Hazma Zülfikar, Türk Dil Kurumu Yayınları: 519, 246 sayfa.

² Sadettin Özçelik, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Sayı: 610, Ekim 2002, s. 820-824.

b) Alıkonulmak, bağdaşmak:

Birinci kelime *F-I F-* yapısındadır (al-ı ko-n-ul-mak). Birleşik fiillerin ‘*fiille yapılan birleşik fiiller*’ kısmına girer.³ *Fiil + Zarf Fiil Eki + Yardımcı Fiil* kalıbındadır. Zarf-fiil eki -(y)A, -(y)I ve -(y)İp şeklinde olur. Alıkoy-, gidekoy-, otrakoy- gibi. Burada al- ve koy- <kod- <ko- fiilleri al- fiilinin üzerine ünlü zarf-fiil eki getirilerek birleştirilmiştir.

İkinci kelime ise bağdaş <bağ+daş ‘sağ ayağını sol uyluğunu, sol ayağını sağ uyluğunun altına alarak oturma biçimi’ kelimesiyle alakalı değildir. Ba-ğ+da-ş- ‘anlaşmak, uzlaşmak, uymak, imtizaç etmek’ kelimesiyle alakalıdır.⁴ Kelimenin kökü bağ <ba-’dır.⁵ Burada mecazi anlamı ‘ilgi, ilişki, rabıta’ esas alınmaktadır. O halde bağdaş- ile bağlaş- ‘bir şey yapmak için bir birine antlaşma veya sözleşme ile bağlanmak, ittifak etmektir.’ Arasındaki şekil anlam benzerliğinin nedeni nedir? Bu kelime Türkmençe hariç (bādaş-) diğer Türk lehçelerinde *d* ünsüzüyle değil *l* ünsüzüyle görülmektedir.⁶

Muhtemelen Moğolcada da aynı olan, taban ismini vasıta haline getiren +dA-/ +tA- isimden fiil yapma ekinden gelmiştir. Eski Türkçede *üntä-* ‘çağırma, seslenmek’ (ün “ses”), *istä-* ‘aramak, istemek’ (iz “iz”), *alta-* ‘aldatmak’ (al “hile”) kelimeleri gibidir.⁷

Sonuç

Dilimizde sıkça kullandığımız bazı kelimeler artık ekleriyle kaynaştığı için geldikleri kökleri hemen tanınmayabilir. Bu da doğaldır. Ancak izah edilenlerin zaman zaman tanıtılması gerekir.

İşâretler:

-: Fiile bağlanmayı gösterir.

: İsme bağlanmayı gösterir.

<: Kelimenin geldiği şekli gösterir.

A: a ve e ünlüsünü gösterir.

I: ı ve i ünlüsünü gösterir.

BKD: Bilge Kağan doğu cephesi.

KTD: Kül Tigin doğu cephesi.

³ Sadettin Özçelik, Münir Erten, *Türkiye Türkçesi Dilbilgisi*, Diyarbakır, 2000, s. 153 ve 155.

⁴ *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, 1 A-J, Yeni Baskı, Ankara, 1988, s.127.

⁵ Orhun Abideleri’ndeki *ba-z kıl-* ‘tabi kılmak’ (KTD 2, 15; BKD 13, D 24) ibaresi bizi *ba-* ‘bağlamak’ köküne götürür. Ayrıca Gabain, *Eski Türkçenin Grameri* s. 266’da *ba-* kökünü ‘bağlamak’ anlamında vermektedir.

⁶ A. Bican Ercilasun, *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1991, s.42-43.

⁷ A. Von Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 532, Çeviren: Mehmet Akalın, Ankara, 1988, s.94, § 101.

Kaynaklar:

- A. Bican Ercilasun, *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1991, s.42-43.
- A. Von Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu yayınları: 532, Çeviren: Mehmet Akalın, Ankara, 1988, s.94, § 101.
- Sadettin Özçelik, Münir Erten, *Türkiye Türkçesi Dilbilgisi*, Diyarbakır, 2000, s. 153 ve 155.
- Sadettin Özçelik, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Sayı: 610, Ekim 2002, s. 820-824.
- TDK, *Anayasa Sözlüğü*, Hazırlayanlar: Hasan Eren, Hazma Zülfikar, Türk Dil Kurumu yayınları: 519, 246 s.
- TDK, *Türkçe Sözlük, 1 A-J*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1988, s.127.